

KENNISDOSSIER ENERGIEBESPARING

Inhoudsopgave

Leeswijzer.....	3
1 Inleiding en context.....	3
1.1 Netcongestie.....	3
2 Strategieën en Maatregelen	4
2.1 Ondersteuning woningeigenaren die onvoldoende op eigen kracht kunnen verduurzamen (actielijn 1 NIP).....	4
3 Uitvoering en Implementatie	5
3.1 Doelgroepgerichte aanpakken o.b.v. vastgoedkenmerken	5
3.1.1 VvE's.....	5
3.1.2 Monumenten.....	5
3.1.3 Particuliere verhuur.....	5
3.1.4 Vakantiewoningen.....	5
3.1.5 Woonboten	6
3.1.5 Hybride-ready.....	6
3.2 Doelgroepgerichte aanpakken o.b.v. demografische kenmerken.....	6
3.2.1 Energiearmoede	6
3.2.2 Stille midden	7
3.2.3 'Klimaatmoe'	7
3.2.4 Bewonersinitiatief aanwezig.....	7
3.2.5 Doe-het-zelvers	7
3.2.6 Ouderen.....	8
3.3 Doelgroepgerichte aanpakken o.b.v. geografische kenmerken	8
3.3.1 Startwijk TVW	8
3.3.2 Corporatiewijk op warmtenet	8
3.3.3 Wijk met restwarmtebron	8
3.4 Biobased isoleren	8
3.5 NIP/LAI: subsidies en vouchers	9
3.6 Klantreis	9
4 Monitoring en Evaluatie	10
4.1 Monitoring en verantwoording.....	10
4.1.1 RVO en SiSa verantwoording	10
4.1.2 Intern monitoren op input, output en effecten van de aanpak	10
5 Regierol gemeente	11
5.1 Gemeente als warmteregisseur: aansturen fixbrigades, energie-coöperaties, energieloket, overige uitvoeringpartners	11

5.2	Interne budgetten en bemensing/uitvoeringscapaciteit gemeenten	11
5.3	Samenwerking tussen overheden: NPLW, VNG, provincie, onderwijsinstellingen, marktpartijen.....	12
5.4	Participatie en communicatie met bewoners.....	12
6.4.1	Participatie	12
6.4.2	Communicatie	12
5.5	Keuze schaalniveau uitvoering lokaal/regionaal (o.a. opleiden coaches, fixers, onderzoek warmtenetten, aanbesteding energieloket, SMP, etc.)	13
5.6	Keuze in eindoplossing aardgasvrij per wijk (aanwijsbevoegdheid, Warmteprogramma 2.0)	13
5.7	Inclusief en klimaatrechtvaardig beleid	13
6	Samenwerking en Stakeholderbetrokkenheid	14
6.1	Aanbesteden energieloketten / isolatie-acties	14
7	Wetgeving en Beleidskaders	14
7.1	Standaard voor woningisolatie	14
7.1.1	Labelsturing & gebouwspaspoorten	15
7.2	Nationale prestatieafspraken WoCo's EFG	16
7.3	Verhuurverbod particuliere EFG-woningen (2029)	16
7.4	EPBD IV: 'diepe renovatie', 'gebouwspaspoorten', woningen naar 'streefwaarden' i.p.v. 'standaard', herziening energielabelsystematiek	16
7.5	Natuurinclusief isoleren / SMP's	16
7.6	Overzicht houden in 'subsidiespaghetti'	16

Leeswijzer

Dit is een **Kennisdossier op het onderwerp energiebesparing**. Het doel van dit document is driedelig: 1) overzicht bieden van verschillende actuele begrippen en deelthema's binnen energiearmoede; 2) per onderwerp de basiselementen uitleggen en doorlinken naar handige informatiebronnen of online tools; en 3) veelgestelde vragen van gemeenten in Overijssel terugvinden, per onderwerp.

Dit document is veranderlijk: het wordt aangevuld als daar aanleiding toe is. Het expertiseteam gebouwde omgeving (ETGO) onderscheidt de volgende hoofdonderwerpen:

- Strategieën en Maatregelen
- Uitvoering en Implementatie
- Monitoring en Evaluatie
- Regierol gemeente
- Samenwerking en Stakeholderbetrokkenheid
- Wetgeving en Beleidskaders

Tegelijkertijd vind je per categorie een Q&A, op basis van gestelde vragen tijdens ETGO contactmomenten (zoals de energiewerkplaats).

Vragen over de inhoud van kennisdossier? Of mis je dingen? Neem contact op met Max Kosten (<mailto:m.koster@overijssel.nl>).

1 Inleiding en context

Om in **2050 niet meer afhankelijk te zijn van fossiele brandstoffen moeten alle woningen van het aardgas af**. Dat betekent dat er op een andere manier verwarmd en gekookt moet worden. De alternatieven zijn collectieve (warmtenet) of individuele oplossingen (voornamelijk elektrische warmtepompen). Voor beide alternatieven moeten woningen goed geïsoleerd zijn, omdat verwarmen met een lagere temperatuur gebeurt dan met de temperatuur die Cv-ketels afgeven.

Veel woningen in Nederland zijn nog niet voldoende geïsoleerd voor deze overstap. Achtergrond hiervan is dat het – goed – isoleren van woningen pas vanaf circa 1990 aandachtspunt was bij de bouw van nieuwe woningen. Daarnaast geldt voor veel maatregelen die in de jaren '70 en '80 zijn genomen, dat de isolatiewaarde weer is afgenomen en/of naar huidige maatstaven onvoldoende is. Een **groot deel van woningeigenaren kan dit na-isoleren zelf**. Er is echter ook een **grote groep woningeigenaren of huurders die hulp hierbij nodig hebben**. De gemeente kan hierin een rol spelen en krijgt hier ook geld voor van het Rijk.

Dit document bevat bouwstenen waarmee nieuw energiebesparingsbeleid kan worden opgebouwd, of bestaand beleid kan worden geoptimaliseerd.

1.1 Netcongestie

Een **nieuw probleem in de warmtetransitie is netcongestie**. Op dit moment wordt het merendeel van de woningen in Nederland verwarmd met aardgas. De alternatieven zijn collectieve (warmtenet) of individuele oplossingen (elektrische warmtepompen). Beide oplossingen vergen een hogere elektriciteitsvraag dan verwarmen met alleen gas.

Het **elektriciteitsnet moet in veel gevallen sowieso vernieuwd en verzaamd worden** (ook met het oog op toegenomen stroomverbruik door elektrische auto's of teruglevering vanuit zonnepanelen). In veel wijken betekent dat dat de netbeheerder de komende jaren transformatorhuisjes en kabels gaat vervangen en/of versterken. De wereld van netbeheerders en die van gemeenten is wezenlijk anders. **De enorme opgave bij netbeheerders maakt het samen optrekken met netbeheerders noodzakelijk.** De eerste initiatieven tot meer samenwerken zijn al te zien. Denk aan de netbeheerder die aan gemeenten hun ideeën presenteert wat betreft de verzwaring van het elektriciteitsnet (waar wanneer met uitbreiding trafo's beginnen, waar met vernieuwen ondergrondse kabels). Gemeenten hoeven zo'n planning dan niet zelf op te stellen, en kunnen zich beperken tot het reageren op het voorstel van de netbeheerder.

2 Strategieën en Maatregelen

2.1 Ondersteuning woningeigenaren die onvoldoende op eigen kracht kunnen verduurzamen (actielijn 1 NIP)

Het Nationaal Isolatieprogramma ([NIP](#)) **ondersteunt gemeenten bij de meerjarige isolatie van koopwoningen met D, E, F en G-labels.** Bij vaststellen van een slecht geïsoleerde woning kan gekeken worden naar een (geregistreerd) energielabel OF naar de vergelijkbare energetische staat (met twee slechte bouwdelen). Een gemeente kan er dus ook voor kiezen alleen te kijken naar twee slechte bouwdelen. Gemeenten hebben in [juli 2022](#) een eerste uitkering ontvangen uit het NIP, samen met extra middelen voor energiearmoedebestrijding. In november 2023 is dit bedrag [aangevuld](#). Vanaf 2023 moeten gemeenten een meerjarig plan opstellen voor structurele uitkeringen uit het NIP.

Het NIP omvat 4 actielijnen:

1. Isolatie van 750.000 woningen door eigenaar-bewoners, **samen met gemeenten**
2. Isolatie van 1 miljoen huurwoningen door verhuurders
3. Versnelde isolatie van 750.000 woningen dooreigenaar-bewoners, op eigen initiatief
4. **Energiebesparing met laagdrempelige maatregelen** en de inzet van [energiefixers](#).

Daarnaast breidt het Rijk bestaande landelijke regelingen uit voor huiseigenaren, VvE's en verhuurders, met financiële steun en normering.

Actielijn 1 van het NIP verdeelt koopwoningen in twee groepen: (1) op eigen kracht/ initiatief en (2) [gemeentelijk ondersteunde aanpak](#) (LAI: Lokale Aanpak Isolatie). De lokale aanpak richt zich op intensieve ondersteuning van woningeigenaren in slecht geïsoleerde woningen, waarbij gemeenten gelden ontvangen op basis van een verdeelsleutel.

Q&A

Hoe weet ik welk subsidiebedrag ik moet kiezen?

We weten inmiddels dat het aanbrenge van isolatie zonder eigen (dus €0.-) bijdrage het allerbeste werkt. Een eigen bijdrage van €50.- betekent vaak al een flinke verlaging van de conversie. Kijk dus of het lukt om een zo hoog mogelijk bedrag (ter waarde van één of zelfs twee maatregelen) beschikbaar te stellen. Het werken met zo concreet mogelijke rekenvoorbeelden werkt hierbij goed. Bedenk dat

3 Uitvoering en Implementatie

De doelgroep “slecht geïsoleerde woningen” is heel breed. Een ondersteuningsaanbod kan op verschillende manieren op maat gemaakt worden. De keuze van (een combinatie van) soorten woningen of huishoudens die je helpt wordt vaak aangeduid met *doelgroep*. Deze kunnen verschillende bases hebben.

3.1 Doelgroepgerichte aanpakken o.b.v. vastgoedkenmerken

Een ondersteuningsaanbod kan zich richten op de vastgoedkenmerken van een woning.

3.1.1 VvE's

In ieder geval uiterlijk 2050 moeten alle gebouwen in Nederland klimaatneutraal verwarmd worden. Ook VvE's moeten hun panden de komende jaren verduurzamen om de overstap te maken naar duurzame verwarming. Dit is voor VvE's vaak (te) **ingewikkeld in verband met hoge kosten, een onvoldoende gevulde spaarpot, onvoldoende kennis (bijv over omgaan met asbest), juridische beperkingen en een besluitvormingsproces** waarin voldoende eigenaren akkoord moeten gaan met verduurzaming. Bovendien zijn VvE's verschillend, op **vrijwilligersbasis en/of soms niet georganiseerd** (dit geldt met name voor de kleinere VvE's: t/m 7 appartementen) waardoor verduurzamen nog ingewikkelder is.

3.1.2 Monumenten

Een kleinere doelgroep zijn woningen met de monumenten status; deze zijn **per definitie ten tijde van bouwen niet geïsoleerd** (en hebben daarmee met automatisch voorlopig label D, E, F of G). Vaak gaat dit om een kleiner aantal woningen, maar tegelijkertijd wel met erg lage labels en is het extra lastig deze woningen na te isoleren/ verduurzamen. Een op maat gemaakte aanpak kan hier verbetering in brengen. **Maatwerk is bijna altijd nodig omdat monumentale woningen aan extra regels moeten voldoen en weinig tot geen “kant-en-klare” bouwdelen hebben.** Het mes snijdt aan twee kanten wanneer de energiebesparing gecombineerd kan worden met monumentaal onderhoud.

3.1.3 Particuliere verhuur

Particuliere verhuur is een **lastige doelgroep, omdat de eigenaar van de woning verantwoordelijk is voor de verduurzaming**. Huurders mogen zelf vaak geen aanpassingen doen aan de woning en het kan als een drempel voelen dit als verzoek neer te leggen bij de verhuurder. Bovendien zijn de woningen voor de eigenaar vaak een investeringsobject en is winstmaximalisatie belangrijk. Hierdoor is er **relatief vaak sprake van achterstallig onderhoud, dat vaak eerst verholpen dient te worden voordat bijv na isoleren aan de orde (of mogelijk) is.**

3.1.4 Vakantiewoningen

Vakantie- en recreatiewoningen worden nog niet vaak meegenomen in isolatieaanpakken. Het gaat wel om ongeveer 140.000 woningen.

3.1.5 Woonboten

In Nederland drijven er zo'n 12.000 woonboten in landschappen en in en rondom havensteden. Net als bij grondgebonden woningen is de eerste stap in het energiezuinig maken van een woonboot isoleren. Als men toe is aan de stap naar een warmtepomp zetten, kan men naast de gebruikelijke varianten van de warmtepomp ook voor de water-water warmtepomp kiezen.

3.1.6 Hybride-ready

Bovenstaande doelgroepen betreffen over het algemeen de slechter geïsoleerde woningen. Een strategie kan zijn om daar te starten. **Energiebesparingsbeleid kan zich echter ook focussen op hybride-ready woningen; woningen die al voldoende geïsoleerd zijn om een hybride elektrische warmtepomp aan te sluiten.** Dat is een warmtepomp die elektrisch is, maar zo nodig (bijv als het vriest) nog gebruik kan maken van de gasaansluiting.

3.2 Doelgroepgerichte aanpakken o.b.v. demografische kenmerken

Een andere indeling van de beleidsdoelgroep kan zijn op basis van kenmerken van de woningeigenaren.

3.2.6 Energiearmoede

Een extra kwetsbare doelgroep zijn huishoudens met (risico op) energiearmoede. Deze bestaat zowel uit huurders als uit kopers. Er zijn verschillende definities van energiearmoede. **TNO definieert energiearmoede in termen van een laag inkomen en óf hoge energiekosten óf een woning met een relatief lage energetische kwaliteit.** [Hier](#) is het percentage energiearmoede van jouw gemeente te vinden.

Huishoudens met (een risico op) energiearmoede zijn zonder extra lokale ondersteuning niet goed in staat om hun woning te verduurzamen. Vanuit de gelden van het NIP/LAI kunnen binnen de doelgroep energiearmoede alleen huiseigenaren worden ondersteund. Vanuit de SpUK energiearmoede kunnen huurders worden geholpen (bijv door de inzet van energiecoaches en fiksers). **Onderzoek naar de effecten van de eerste twee jaar gemeentelijk beleid laten zien dat veel huishoudens geholpen zijn met het advies en de kleine maatregelen in de woning. Maar grondige woningverbetering is nodig om de energiekosten beheersbaar te houden.** Deze opgave ligt vooral bij woningcorporaties, en in mindere mate bij particulier verhuurders.

In 2022 heeft het Rijk diverse maatregelen genomen om huishoudens financieel te ondersteunen bij het betalen van de sterk gestegen energiekosten. Naast de circa 600 duizend huishoudens die al energiearmoede hebben, geldt voor een grotere groep huishoudens dat zij het risico lopen in energiearmoede te belanden bij aanhoudend hogere/ weer oplopende energieprijzen. Deze huishoudens hebben vaak niet de financiële reserves om hun woning te verduurzamen. Bovendien ervaren zij vaak extra (sociale) belemmeringen voor verduurzaming (zoals schaamte over de slechte financiële situatie, geringere digitale vaardigheden i.r.t. aanvragen regelingen/ subsidies). Deze groep heeft daarom extra (lokale) ondersteuning nodig om hun woning te isoleren.

Specifiek aandachtspunt bij de hier beschreven doelgroep is het vermogen om de woning zelf na te isoleren. De NIP/LAI regeling voorziet in de mogelijkheid om woningeigenaren de kosten te vergoeden die ze maken als ze zelf de woning isoleren. **Vanuit het relatief grote percentage praktische geschoolden in de doelgroep, vormt dit een kansrijke aanpak. Eerste**

steekproeven waarbij gekeken is naar de mate waarin woningen door bewoners zelf zijn geïsoleerd, laten zien dat dit inderdaad veel voorkomt.

3.2.7 'Klimaatmoe'

In dezelfde lijn als het stille midden, maar net anders, kan je spreken van **mensen die 'klimaatmoe' zijn; mensen bij wie duurzaamheid-, milieu- en groene verhalen niet (meer) aanslaan**. Deze groep is gebaat bij een ander narratief, dat bijv aangeeft dat isoleren en energiebesparing ook goed kan zijn voor:

- De gezondheid
- Leefkwaliteit
- Aanzien en daarmee veiligheid van een wijk
- Zelfvoorzienendheid

Een energiebesparingsaanpak hoeft niet altijd een groen narratief te hebben.

Q&A	
<i>Hoe spreek je de mensen die 'klimaatmoe' zijn 'toch aan'?</i>	In Noord Holland heeft stichting Kennisland i.o.v. de RES regio Noord Holland-Noord een studie verricht naar een nieuw narratief voor 'het stille midden'. Op basis hiervan is de campagne 'Van Hoe? Naar Zo!' Ontwikkeld. Kern van deze campagne is dat er weinig aandacht wordt besteed aan het – groene - verhaal maar dat er vooral aandacht is voor de heel concrete drempels waar mensen die duurzaamheidsmaatregelen willen nemen tegen aan kunnen lopen. Er wordt meteen op die vragen ingezoomd, en een praktijkvoorbeeld gegeven van hoe die drempel kan worden genomen.

3.2.8 Bewonersinitiatief aanwezig

Vaak bestaan er al veel niet op duurzaamheid gerichte initiatieven in een buurt of wijk, zoals een:

- Speeltuinenvereniging
- (Moes/stads)tuinvereniging
- Kookclub
- Boekenclub
- Sportclub
- Hobbyclub

Maak gebruik van deze bestaande netwerken in je aanpak! Ze kunnen een goed netwerk hebben bij de moeilijker te bereiken doelgroepen (zoals jonge gezinnen, ouderen, de mensen die 'milieumoe' zijn of die wantrouwend staan tegenover de – lokale – overheid). **Als het lukt deze netwerken partner/ mede afzender te laten worden, kunnen zij voor 'geleend vertrouwen' zorgen.**

3.2.9 Doe-het-zelvers

Ongeveer een derde van de Nederlanders is doe-het-zelver op het niveau van muurtjes schilderen, vloeren leggen, etc. Deze groep kan ook zelf isolatiemaatregelen uitvoeren en wil dit ook graag. Met een voucher om bijvoorbeeld materiaal bij een bouwmarkt te kunnen kopen kan

je deze doelgroep goed dienen. Het ETGO heeft twee [mengpanelen](#) ontwikkeld om een doe-het-zelf regeling en controlemechanisme te formuleren.

3.2.10 Ouderen

Tot slot kan je je boodschap richten op ouderen. In veel gemeenten wordt nu helder dat slechte woningen veelal in het bezit zijn van oudere stellen of alleenstaanden. Vanwege de leeftijd is er achterstallig onderhoud ontstaan. Verhuizen wordt minder gedaan, omdat de woning vaak al afbetaald is en men gehecht is aan de plek waar men woont (daar heeft men een – vaak afnemend – sociaal netwerk).

Q&A	
<i>Ouderen kunnen het moeilijker vinden om subsidies zelf online aan te vragen. Hoe kunnen we het makkelijker maken voor hen?</i>	<p>Carmen Hunger (Gemeente Zutphen): “Sommige mensen vinden het moeilijk om het online zelf te regelen. Dat zet ik ze direct door naar de juiste collega, die fixt het dan. Sommige mensen hebben ook geen e-mail. Die spreek ik telefonisch en dan maak ik een antwoordformulier en -envelop (zonder postzegel) met de gekozen maatregel waar een naam en handtekening op kan. Die krijg ik vaak snel terug.”</p> <p>Alissa Zuiddgeest (Gemeente Haaksbergen): “Wij hebben ook bewust gekozen voor papieren formulieren. Wij kregen 50% online en 50% papieren (ongeveer) aanvragen binnen.”</p>

3.3 Doelgroepgerichte aanpakken o.b.v. geografische kenmerken

Een derde manier om doelgroepen te formuleren is door te kijken naar gebieden.

3.3.6 Startwijk TVW

De Transitievisie Warmte (TVW), die inmiddels iedere gemeente heeft geschreven en waar uiterlijk 2026 een hernieuwde versie van moet zijn opgesteld, wijst startwijken aan waar als eerste aan de slag kan worden gegaan met de transitie naar aardgasvrij.

3.3.7 Corporatiewijk op warmtenet

Corporatiebezit kan een goed kenmerk zijn om naar te kijken. Een woningbouwcorporatie kan relatief makkelijk veel woningen verduurzamen, omdat ze er veel in het bezit hebben. Ook hoeven niet alle bewoners individueel te worden benaderd en/of geactiveerd te worden om zelf in actie te komen.

3.3.8 Wijk met restwarmtebron

Als er een wijk is met toegang tot aardwarmte of aquathermie kan dat ook een goede pijler zijn om te starten met een aanpak.

3.4 Biobased isoleren

Als inwoners dan gaan isoleren zijn er ook nog keuzemogelijkheden wat betreft het isolatiemateriaal. Veel goedkoper isolatiemateriaal is synthetisch. Biobased isoleren wordt gedaan met natuurlijk afbreekbare materialen die gerecycled kunnen worden. Dit materiaal kan naast goede isolerende eigenschappen ook bijkomende voordelen bieden, zoals een betere vochtregulering en een bijdrage leveren aan een gezonder binnenklimaat.

3.5 NIP/LAI: subsidies en vouchers

Er zijn twee opties om met de NIP-middelen huishoudens financieel te ondersteunen bij het isoleren van hun woning:

1. **Een subsidieregeling:** met deze optie wordt er rechtstreeks een bedrag uitgekeerd aan woningeigenaren die voldoen aan nader op te stellen subsidievereisten. Het voordeel voor bewoners is dat zij zelf een uitvoeringspartner kunnen kiezen. Het nadeel is dat een subsidie – afhankelijk van hoe deze is ingericht - de gemeente uitvoeringscapaciteit kost, en dat deze uitsluitend achteraf te verstrekken is. Huiseigenaren zullen de investering dus moeten voorschieten (al dan niet met behulp van een lening). Dit is met name voor minder kapitaalkrachtige huiseigenaren (die vaak ook leenaversie kennen) een grote drempel.
2. **Een voucherregeling:** met deze optie wordt er een voucher (waardebon) verstrekt door de gemeente die de huiseigenaar alleen mag besteden aan nader te formuleren diensten en producten, zoals bepaalde isolatiemaatregelen bij enkele vooraf geselecteerde bedrijven. Het voordeel is dat de vraag hiermee meer gestuurd kan worden dan bij een subsidie. Een nadeel voor bewoners is dat zij beperkte keuze hebben t.a.v. de uitvoerder.

Het opzetten van een subsidieregeling is een activiteit op zich, omdat er gemeentelijke inzet mee gemoeid is. De belangrijkste werkzaamheden zijn: het schrijven van een subsidieverordening, in afstemming met financiële en juridische afdelingen binnen de gemeente; het inrichten van een digitale faciliteit voor het verwerken van aanvragen, en het formeren van een team collega's die de aanvragen zal beoordelen (en indien nodig contact opneemt met indieners). Een deel van deze werkzaamheden kan worden uitgevoerd door een uitvoeringspartner die hiervoor al de infrastructuur heeft.

Q&A

Hoe gaan we om met het stapelen van andere duurzaamheidssubsidies?

Let op: als je gaat stapelen (met bijvoorbeeld de ISDE++ subsidie), kan je net boven het randje van kwijtschelding (van gemeentelijke heffingen) komen. Dat kan averechts werken voor de bewoner. Kijk hier van tevoren goed naar en bied zo nodig advies aan.

3.6 Klantreis

Inwoners die het gewenste gedrag – bijv isoleren woning – vertonen, doorlopen een aantal vaste stappen. Deze worden weergegeven in wat wel de klantreis wordt genoemd. Voor welke fase geldt dat inwoners bepaalde vragen hebben, drempels ervaren en motivaties. Het is goed om het denken in deze klantreis mee te nemen in het aanbod dat je als gemeente verzorgt, bijv door aparte folders te maken per fase. Hiermee voorkom je dat inwoners informatie te verwerken krijgen die niet – meer – relevant voor ze is.



- A. **Bewustwording/Weten:** activiteiten gericht op het bewustmaken van inwoners van de mogelijkheden van collectieve inkoop van isolatie ingrepen;

- B. **Oriënteren/Willen:** begeleiding van inwoners die meer willen weten met aanvullende informatie en specifieke adviezen over hun eigen woning.
- C. **Vorbereiden/Kunnen:** het begeleiden van huishoudens bij het deelnemen aan collectieve inkoopacties, aanvragen van subsidies en andere regelingen, en advies hierover.
- D. **Uitvoeren/Doen:** het leveren van financiële ondersteuning door middel van NIP-subsidie voor isolerende maatregelen.

4 Monitoring en Evaluatie

Het is zaak om bij alle ondersteuning die je als gemeente biedt bij te houden wat het effect is. Bij de gelden uit het Nationaal Isolatieprogramma hoort verantwoording naar het Rijk, dus daar zit een verplichting om te laten weten wat er in je gemeente gebeurt/ wat de effecten daarvan zijn. Ook zonder die verplichting is het wijs om bij te houden hoe bepaalde inkoopacties, campagnes of wijkaanpakken het doen. Hier kan immers van geleerd worden t.a.v. het verder optimaliseren van je beleid/ aanpak.

4.1 Monitoring en verantwoording

4.1.6 RVO en SiSa verantwoording

Voor de woningen die middelen uit de SpUk LAI ontvangen, geldt dat er halfjaarlijks (twee keer per jaar) aan RVO verantwoording moet worden afgelegd in een [voortgangsrapportage](#) over de uitgevoerde maatregelen.

Aanvullend daarop vindt er jaarlijks via de [SiSa](#) financiële verantwoording plaats over de besteding van de middelen.¹ Programmasturing en monitoring is daarom van groot belang. Voor de gemeente zelf om inzicht en grip te houden op de voortgang en doelstelling, maar ook om verantwoording af te leggen naar het Rijk.

4.1.7 Intern monitoren op input, output en effecten van de aanpak

De volgende onderdelen zijn voor de monitoring van belang:

Input

Alle acties gericht op bereik en conversie, zoals verstuurd brieven, deelname aan activiteiten, gebruik van regelingen, aantal energiecoaches en contactmomenten van uitvoeringpartners, worden grotendeels door uitvoeringpartners aangeleverd. Deels moet deze informatie zelf verzameld worden, bijvoorbeeld bij RVO of bij de betrokken communicatiemedewerker.

Output

Het aantal geïsoleerde bouwdelen gesplitst naar eengezinswoningen en appartementencomplexen dient door uitvoeringpartners te worden aangeleverd. Het is belangrijk dat de gemeente in haar aanbestedingen aangeeft dat het bijhouden van deze data een uitvoeringsvoorwaarde is (binnen de kaders van privacyregelgeving), vanwege de verantwoording voor de besteding van de middelen.

¹ Staatcourant 2023, nr. 3877, artikel 9 en pag. 18 e.v.

Effect

Over de looptijd van het programma kan het effect gemeten worden door verschillende criteria te meten, zoals voor temperatuur gecorrigeerd gasverbruik en afgemelde energielabels. In lijn met de aandacht die TNO hiervoor heeft vanuit het onderzoeks- en leerprogramma Energiearmoede kan het ook zinvol zijn naar andersoortige effecten te kijken, zoals het effect van duurzaamheidsmaatregelen op gezondheid en (inbraak)veiligheid. Belangrijke zaken, omdat deze het draagvlak bij bewoners voor verdere verduurzaming doorgaans sterk positief beïnvloeden.

Dashboard

Voor het meten van de effectiviteit kan een dashboard worden ingericht met belangrijke indicatoren om de aanpak te kunnen monitoren. De gemeente kan hiervoor zelf data verzamelen bij uitvoeringpartners, of de monitoring volledig uitbesteden. Flexibiliteit in de uitvoering is cruciaal bij voortdurende monitoring en bijsturing, waarbij alle betrokkenen deze werkwijze moeten onderschrijven. Bij achterblijvende conversies wordt bijgestuurd door bijvoorbeeld extra of andere activiteiten te organiseren om de benodigde conversie te behalen.

Q&A	
<i>In de NIP/LAI regeling staat dat op woningniveau moet worden aangetoond dat bouwdelen zijn geïsoleerd. Botst dat niet met de privacywetgeving?</i>	Nee: gevraagd wordt aan te tonen op huisadres niveau dat isolatie heeft plaatsgevonden. Hierbij hoeven er geen persoonsgegevens van de bewoners te worden meegeleverd.

5 Regierol gemeente

5.1 Gemeente als warmteregisseur: aansturen fixbrigades, energie-coöperaties, energieloket, overige uitvoeringpartners

Gemeenten krijgen steeds meer de rol van regisseur toebedeeld. Enerzijds om actief voor integraliteit te zorgen (denk aan het samenwerken met het sociaal domein vanuit de opgave bestrijding energiearmoede). Anderzijds vanuit de taak die zij hebben om warmteprogramma's op te stellen. In een warmteprogramma wordt voor elke wijk/ dorp aangegeven welke route naar aardgasvrij kansrijk is cq waar de gemeente op inzet/ voor kiest. Deze warmteprogramma's dienen in de herziene versie van de TransitieVisie Warmte te zijn opgenomen (de TVW dient elke 5 jaar te worden herzien; omdat de meeste gemeenten de eerste versie van de TVW eind 2020 hebben vastgesteld, dient de herziening eind 2025 te volgen).

5.2 Interne budgetten en bemensing/uitvoeringscapaciteit gemeenten

Het ontwikkelen van beleid – zoals het warmteprogramma – en de uitvoering ervan vragen een steeds grotere capaciteit bij gemeenten. Vanuit het Rijk wordt hierin voorzien, in de vorm van de CDOKE gelden. Hiermee hebben veel gemeenten het team duurzaamheid de afgelopen jaren al flink uitgebreid. Daarnaast kan uitbreiding vanuit eigen middelen plaatsvinden, of vanuit SpUK's. Een kansrijke ontwikkeling wat betreft het vinden van middelen voor personele uitbreiding vormt het leggen van verbanden tussen verduurzaming enerzijds en positieve effecten daarvan op

andere domeinen. Denk aan de positieve effecten die TNO (en Europees onderzoek) al heeft aangetoond tussen maatregelen bedoeld om energie te besparen, en gezondheid. Vanuit deze verbanden kan de stap gezet worden naar financiering van energiebesparing vanuit gezondheidsbudgetten.

5.3 Samenwerking tussen overheden: NPLW, VNG, provincie, onderwijsinstellingen, marktpartijen

Gemeenten staan in de opgave om de bestaande woningvoorraad te verduurzamen niet alleen. Als opvolger van het Programma Aardgasvrije Wijken ondersteunt het NPLW gemeenten actief met kennis/ handleidingen/ werksessies. Vergelijkbare ondersteuning wordt vanuit VNG geboden. Per RES-regio biedt het NPLW ook budgetten voor het opzetten van regionaal opgezette ondersteuning. Vanuit de provincie – vanuit het programma Nieuwe Energie Overijssel - wordt op meerdere manieren ondersteuning geboden. Onderdeel hiervan is het Expertiseteam Gebouwde Omgeving.

Vanuit onderwijs- en kennisinstellingen wordt ook ondersteuning aangeboden, bijv. in de vorm van het ETGO [kennisloket](#).

Ook met marktpartijen wordt samengewerkt, al dan niet vanuit samenwerkingsverbanden (zoals Pioneering).

5.4 Participatie en communicatie met bewoners

6.4.1 Participatie

Een oplossing wordt vaak beter ontvangen als bewoners mee hebben kunnen denken. Dit kan op verschillende manieren:

- Bewonersavonden
- Enquêtes
- Klankbordgroepen
- Straatgesprekken
- Keukentafelgesprekken

Er is een heel woud aan participatiemiddelen, maar welke je het beste kan gebruiken voor welke activiteit of doelgroep is niet altijd duidelijk. Met [deze keuzehulp](#) creëer je structuur waardoor je een bewuste keuze kunt maken.

6.4.2 Communicatie

Communicatie over het beleid (de kernboodschap) en de - vele vormen van – ondersteuning die bijv inwoners kunnen gebruiken, is essentieel. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden tussen meer 'traditionele' communicatiekanalen en –middelen. Zoals een brief of een artikel op de gemeentepagina in een h-a-h-blad. Maar denk zeker ook aan minder gebruikelijke kanalen/ middelen, zoals deur aan deur gesprekken, of het de wijk ingaan met een mobiele informatiestand.

Belangrijk aandachtspunt bij communicatie is kennis van de doelgroep. Denk aan segmenten als 'ouderen', 'statushouders' of 'jonge gezinnen'. De kans is groot dat elk van deze segmenten vatbaar is voor een heel specifieke boodschappen, afzenders of activiteiten. Of voor de mate waarin een boodschap – al dan niet - 'talig' wordt gebracht. Denk in dit verband zeker ook eens

aan het inzetten van meer visuele communicatie. Zoals infographics, of – samen met de doelgroep opgestelde - 'praatplaten'.

5.5 Keuze in eindoplossing aardgasvrij per wijk (aanwijsbevoegdheid, Warmteprogramma 2.0)

De Transitievisie Warmte (TVW) die inmiddels iedere gemeente heeft geschreven wijst startwijken aan waar als eerste aan de slag kan worden gegaan met de transitie naar aardgasvrij. De aankomende Wgiw (wet gemeentelijke instrumenten warmtetransitie) biedt gemeente de bevoegdheid om een wijk aan te wijzen die van het gas af moet. De bewoners krijgen dan 8 jaar om zich daar (met ondersteuning van de gemeente) klaar voor te maken.

[Deze werkbladen](#) helpen jou als gemeente om tot een aanvalsplan te komen voor aardgasvrij-ready. Onder aardgasvrij-ready verstaan we de maatregelen die nodig zijn om woningen klaar te maken voor de overstap naar aardgasvrij: denk aan isolatie, hybride warmtepompen of elektrisch koken.

5.6 Inclusief en klimaatrechtvaardig beleid

De energietransitie heeft in beginsel tot doel de CO2 doelstellingen te halen. De keuzes die hierbij maatschappelijk gezien gemaakt worden, hebben echter ook grote gevolgen voor de vraag wie naast de lusten ook de – zwaarste – lasten draagt. Steeds meer realiseren overheden zich dat bij het ontwikkelen van beleid, er ook keuzes gemaakt worden die meer of minder rechtvaardig zijn (zie <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2023/02/16/rechtvaardigheid-in-klimaatbeleid>).

De mate waarin het beleid rechtvaardig wordt gevonden of niet, bepaalt in sterke mate het draagvlak voor de hele transitie (en de motivatie om zelf stappen te zetten; zie ook <https://www.tudelft.nl/tbm/pwe/case-studies/klimaatraadpleging>).

Zeker als je als gemeente aan de slag gaat met het zetten van de stap naar warmteprogramma's (en daarmee het aanwijzen welke wijken – als eerste – van het aardgas af gaan) gezet wordt, zal het meenemen van rechtvaardigheid een grote rol gaan spelen.

[Zo](#) pas je rechtvaardigheidsprincipes toe in gebiedsgerichte aanpakken.

Q&A

Welke verdelingsmechanismen zijn er?

De WRR heeft een studie verricht naar hoe de klimaatkosten verdeeld worden. Zij bevelen aan et vraagstuk van – o.a. - de warmtetransitie als een vraagstuk van verdelende rechtvaardigheid te behandelen. Zij reiken daartoe 10 concrete verdelingsbeginselen als handvatten aan. O.a. de gemeente Hilversum en Berenschot hebben checklisten opgesteld die gebruikt kunnen worden om na te gaan voor welke beginselen tot op heden – vaak onbewust – zijn gekozen.

6 Samenwerking en Stakeholderbetrokkenheid

6.1 Aanbesteden energieloketten / isolatie-acties

Er zijn verschillende commerciële partijen die diensten (energie coaches, energieadvies, loket, collectieve inkoopacties, etc.) in de warmtetransitie aanbieden, bijvoorbeeld:

- [Winst uit je woning](#)
- [Duurzaam Bouwloket](#)
- [Regionaal Energieloket](#)
- [Klimaatroute](#)
- [FIXbrigade](#)

Q&A

Hoe kom ik erachter welke personen, (bewoners)initiatieven en/of organisaties goede contacten hebben met voor mij lastiger te bereiken doelgroepen?

Voor veel moeilijker te bereiken doelgroepen geldt dat binnen het sociaal domein bekend is hoe deze tóch bereikt kunnen worden. Vaak loopt dit via een lokale welzijnsinstelling, maar ook woningcorporaties kunnen functionarissen hebben als woonconsultanten of gebiedsconsulenten. Contact opnemen met collega's van het sociaal domein, en samen met hen per doelgroep een overzicht opstellen van personen/ partijen met contacten bij doelgroepen, is een goede eerste stap.

7 Wetgeving en Beleidskaders

Om bij te houden hoeveel woningen op de goede weg zijn om van het gas af te gaan zijn richtlijnen vastgesteld, zoals de Standaard voor woningisolatie. Vervolgens zijn er

7.1 Standaard voor woningisolatie

Een woning is aardgasvrij als deze voldoet aan de [landelijke Standaard voor woningisolatie](#), die overeenkomt met energielabel A of nieuwbouw na 2005. Voor vooroorlogse woningen geldt een lagere Standaard vanwege het ontbreken van een spouwmuur. Het is lastig om vast te stellen of een vooroorlogse woning aan de Standaard voldoet, maar [onderzoek](#) toont aan dat gangbare isolatiemaatregelen deze woningen naar energielabel A of B kunnen brengen. Daarom wordt de isolatieopgave uitgedrukt in het aantal woningen met een energielabel slechter dan A of alle woningen die voor 2005 zijn gebouwd.



Huidig



Standaard



Som van streefwaarden

Figuur: Schematische weergave van de relatie tussen de Standaard en Streefwaarden

Streefwaarden voor afzonderlijke bouwdelen ondersteunen het behalen van de Standaard bij een stapsgewijze aanpak. Bouwdelen, zoals het dak, de vloer, de ramen, de gevel, gevelpanelen,

voordeur, kierdichting en ventilatie, bepalen de warmtevraag. Het aanpassen van de laatste onderdelen is relatief eenvoudig en kostenefficiënt, en kan vaak gecombineerd worden met een groter bouwdeel, zoals kierdichten bij kozijnen wanneer het glas vervangen wordt.

Woningen kunnen de Standaard bereiken zonder alle bouwdelen te isoleren, mits de geïsoleerde bouwdelen beter geïsoleerd zijn dan de Standaard. Dit minimaliseert ingrijpende en kostbare verbouwingen, aangezien de meeste eigenaren isolatie-ingrepen als zodanig ervaren.

Deskundige inschattingen per woning(type) zijn in de praktijk nodig om te bepalen wat minimaal moet gebeuren om een woning op de Standaard te krijgen. Bouwkundig adviseurs, aannemers, energieloketten en energiecoaches spelen hierbij een belangrijke rol.

Woningen op de Standaard zijn gereed voor aardgasvrije verwarming en kunnen aardgasvrij worden nog voordat er veel is geïsoleerd, mits het aardgasvrije alternatief hoge temperaturen kan leveren, zoals bij een hoog-temperatuur warmtenet. Bij deze temperatuur moet er wel al isolatie aanwezig zijn, maar een woning hoeft nog niet volledig aan de Standaard te voldoen..

7.1.6 Labelsturing & gebouwspaspoorten

Wanneer is een schielelement slecht?			Aanpakken bij:
			Indicatie dikte of Rc of U-waarde
<i>Dak</i>	Hellend/plat dak	Geen, slechte en matige isolatie	Minder dan 9 cm aanwezig / een $R_c \leq 2,0$
	Zolder-/vlieringvloerisolatie	Als er geen zolder-/vlieringvloerisolatie aanwezig is (als alternatief voor dakisolatie, alleen toe te passen bij een onverwarmde zolder en gesloten vlieringluik of gesloten toegangsdeur)	$R_c \leq 0,5$
<i>Gevel</i>		Geen spouwmuurisolatie, voorzetwand of buitengevelisolatie aanwezig	$R_c \leq 1,1$
<i>Vloer-/bodemisolatie</i>		Geen of slechte vloeren bodemisolatie aanwezig, aanpakken bij matige vloerisolatie niet perse noodzakelijk	Minder dan 5 cm aanwezig, $R_c \leq 1,3$
<i>Glas</i>		Enkel glas, oud dubbelglas en HR glas <i>Vanaf het jaar 2000 staat het type glas vaak ook vermeld op het metaal tussen de glaslagen. HR+, HR++, triple-glas en vacuümglas is</i>	Ug waarde $\geq 1,6$

		<i>beglazing die wel voldoet.</i>	
--	--	-----------------------------------	--

Bron RVO

7.2 Nationale prestatieafspraken WoCo's EFG

Per [2028](#) moeten alle woningen met label E, F en G in corporatiesector na 2028 verduurzaamd zijn naar tenminste label D.

7.3 Verhuurverbod particuliere EFG-woningen (2029)

Per [2029](#) mogen woningen met label E, F en G in de vrije sector niet meer particulier verhuurd worden.

7.4 EPBD IV: 'diepe renovatie', 'gebouwpaspoorten', woningen naar 'streefwaarden' i.p.v. 'standaard', herziening energielabelsystematiek

7.5 Natuurinclusief isoleren / SMP's

De gemeente kan voor de hele gemeente een gebiedsgerichte ontheffing aanvragen op de Wnb (Wet natuurbescherming). Hiervoor moet zij een soortenmanagementplan (SMP) laten opstellen. Hierin staat hoe in het gebied beschermde diersoorten worden beschermd.

Omdat het opstellen van een SMP zo'n twee jaar kan duren, mogen gemeenten tijdens de onderzoeksperiode gebruik maken van een pre-soortenmanagementplan (pre-SMP). De provincie kan op basis van dit pre-SMP een tijdelijke gebiedsgerichte ontheffing op de Wnb verlenen. Na ontheffing kunnen een geselecteerd aantal woningeigenaren hun woning direct isoleren zonder ecologisch onderzoek. In de tussentijd dient de gemeente een SMP op te stellen en ontheffing aan te vragen op de Wnb.

SpUk versnelling natuurinclusief isoleren – stand van zaken

dec 2023

Sinds het najaar van 2023 is regelgeving gestart ter ondersteuning van gemeenten en provincies bij het opstellen van gebiedsgerichte SMP's. Ook wordt er gewerkt aan een meer omvattende aanpak voor natuur inclusief isoleren, zoals een aanpak gericht op het tekort aan ecologen, een landelijk informatiepunt en afspraken met de isolatiebranche. Het gaat dan om een gebiedsgericht ecologisch onderzoek, het opstellen van een SMP, het treffen van mitigerende maatregelen voor vleermuizen en vogels, en de monitoring van de effecten daarvan.

Vanuit het Nationaal Isolatieprogramma is 44 miljoen euro gereserveerd voor de versnelling van de landelijke uitrol van de SMP's. Voor de gemeente Bunschoten bedraagt dit €119.494. Dit geld wordt ingezet voor monitoring.

Kader: [SpUk versnelling natuurinclusief isoleren](#).

7.6 Overzicht houden in 'subsidiespaghetti'

[invullen zodra Max' overzicht af is]

Q&A

Bij o.a. de verantwoording van NIP/LAI worden woninglabels gebruikt.

Een ingewikkeld vraagstuk inderdaad. In de gemeente Zwartewaterland is ervoor gekozen bij woningen aan te

Voor een groot aantal woningen betreft dit echter een indicatief label. Hoe kom ik erachter wat de werkelijke situatie bij woningen is?

bellen (de 'Energy tour') en te vragen of de huidige eigenaar (of eerdere) de woning heeft na geïsoleerd. Een arbeidsintensieve manier, maar wel eentje die helderheid verschaft (in de betreffende wijk – waar waarschijnlijk ook veel zelf is geïsoleerd - bleek overigens meer dan 90% van de 151 bezochte woningen een beter label te hebben dan D t/m G).